

KS. PAWEŁ BORTO

„PISMO MÓWI, ŻE ON MA POWSTAĆ Z MARTWYCH” (J 20,9).
ZNACZENIE ODWOŁANIA SIĘ DO PISMA
W NAJWCZEŚNIEJSZYCH FORMACH WYZNANIA WIARY
W ZMARTWYCHWSTANIE.
ANALIZA TEOLOGICZNOFUNDAMENTALNA

“THE SCRIPTURE SAYS THAT HE MUST RISE FROM THE DEAD” (cf. Jn. 20:9).
THE MEANING OF THE APPEAL TO THE SCRIPTURE IN THE EARLIEST FORMS
OF THE CONFESSION OF FAITH IN RESURRECTION.
THE THEOLOGICO-FUNDAMENTAL ANALYSIS

A b s t r a c t. The article explains how the oldest formulas of faith in resurrection and their acclamations relate to the Scripture. The aim of the discussion is the presentation of the relation between the confession of faith in Resurrection and the testimony of Scripture from the theologico-fundamental perspective. On this basis, the author draws conclusions concerning the role of the scriptural argument in the faith in Resurrection.

Key words: resurrection; Scripture; scriptural argument.

Wiara w Zmartwychwstanie Jezusa nie pojawiła się jako bezpośrednia konsekwencja Jego śmierci krzyżowej. Ta śmierć zdawała się nieść przesłanie klęski i przekleństwa od Boga (por. Ga 13,13; Mt 27,40-43). Wiara w Zmartwychwstanie pojawiła się, ponieważ pomiędzy wydarzeniami Męki a początkiem nowiny o Zmartwychwstaniu wydarzyło się coś, co całkowicie odmie-

Ks. dr Paweł BORTO – adiunkt Katedry Chrystologii i Eklezjologii Fundamentalnej w Instytucie Teologii Fundamentalnej KUL; adres do korespondencji: ul. Jana Pawła II nr 7, 25-025 Kielce; e-mail: pabo@onet.pl; ORCID 0000-0001-9873-4368.

niło życie uczniów. Od tego momentu głoszenie prawdy o Zmartwychwstałym Panu stało się najważniejszym punktem chrześcijańskiego przepowiadania.

Świadcstwa biblijne ukazują, że najwcześniejszy przekaz prawdy o Zmartwychwstaniu dokonywał się za pośrednictwem odpowiednich formuł wiary, katechezy i kerygmatu oraz w kontekście liturgicznym za pomocą aklamacji czy hymnów liturgicznych¹. Jednocześnie od początku ważnym punktem odniesienia dla przekazu prawdy o Zmartwychwstaniu była treść Pisma.

W niniejszym opracowaniu podejmujemy się omówienia sposobu, w jaki wspomniane najwcześniejsze formy wyznania wiary w Zmartwychwstałego odwołują się do świadectwa Pisma. Przez Pismo należy tu oczywiście rozumieć jeszcze Stary Testament. Wprawdzie w opracowaniach o charakterze egzegetycznym oraz teologicznofundamentalnym szeroko omawia się różne najwcześniejsze wyznania wiary w Zmartwychwstanie, ale brak jest pogłębionych analiz z perspektywy teologicznofundamentalnej, które zwróciłyby uwagę na to, w jaki sposób traktują one Stary Testament jako fundament i podstawę tej wiary. Dla teologii fundamentalnej natomiast argument z Pisma stanowił ważny punkt odniesienia w uzasadnianiu wiary chrześcijańskiej, choć współcześnie jest on uwzględniany przez niewielu autorów². Niniejsze opracowanie wpisuje się więc w pogłębienie rozumienia argumentu z Pisma oraz hermeneutyki Pisma wobec prawdy o Zmartwychwstaniu, tak jak świadczą o tym początki głoszenia Dobrej Nowiny.

W celu zrealizowania postawionego zadania poddane analizie zostaną najważniejsze świadectwa wiary w Zmartwychwstanie, a więc aklamacje i formuły wyznania wiary po to, by wskazać czy i w jakim znaczeniu pojawia się w nich odwołanie do Pisma. Z dwóch racji pominięte zostaną katechezy i hymny liturgiczne. Po pierwsze, uwzględnienie tych świadectw wiary w Zmartwychwstanie domagałoby się omówienia wykraczającego poza ramy jednego artykułu. Po drugie, ograniczenie się do samych formuł wiary i aklamacji związane jest z kryterium diachronicznym, według którego w niniej-

¹ Por. H. LANGKAMMER, *Nowy Testament o zmartwychwstaniu Chrystusa i naszym zmartwychwstaniu*, Biblos, Tarnów 2010, s. 13.

² I.S. LEDWOŃ, *Skrypturystyczny argument*, w: *Leksykon teologii fundamentalnej*, red. M. Rusecki, K. Kaucha, I.S. Ledwoń, J. Mastej, Wydawnictwo M, Lublin–Kraków 2002, s. 1106. M. Rusecki, omawiając rozumienie argumentu skrypturystycznego we współczesnej teologii fundamentalnej, wskazuje zmianę optyki w patrzeniu na realizację zapowiedzi mesjańskich i konieczność uwzględnienia całości Bożego planu Objawienia. Znamienne jest, że nie wymienia przy tej okazji wielu teologów, którzy rozwinęli refleksję na ten temat – por. TENŻE, *Argument skrypturystyczny*, w: M. RUSECKI, *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2010, s. 99-100.

szym artykule podejmujemy się uwzględnienia najwcześniejszych form wyrazu wiary w Zmartwychwstanie poświadczonych przez Pismo³. Na tej podstawie zostaną sformułowane wnioski dotyczące roli Pisma w najwcześniejszych formach wyznania wiary w Zmartwychwstanie.

1. PRAWDA O ZMARTWYCHWSTANIU W PROSTYCH FORMUŁACH WIARY I AKLAMACJACH

Pierwszy rodzaj świadectw o wierze w Zmartwychwstanie zaliczany jest do prostych formuł wiary i akłamacji. Jak świadczą o tym listy Pawłowe – ale również i późniejsze pisma nowotestamentowe, w których powraca się do tych wyrazów wiary w Zmartwychwstanie – były one w użyciu w pierwotnym Kościele i należą do najstarszych świadectw paschalnej wiary chrześcijan⁴.

Proste formuły wiary (tzw. formuły jednoczęściowe) cechuje wierność pewnemu schematowi. Niekiedy poprzedza je czasownik „wyznawać” lub „wierzyć”, ale najważniejsze jest to, że wyrażają one przekonanie o określonym działaniu Boga, które miało miejsce w przeszłości i że podmiotem tego działania był sam Bóg, zaś działanie to sprawiło, że Jezus został wyprowa-

³ Wprowadzie przyjmuje się, że mowy kerymatyczne dotyczące Zmartwychwstania Jezusa, zamieszczone w Dziejach Apostolskich, zawierają starożytne tradycje, lecz nie jest łatwo je wyodrębnić z redakcyjnego opracowania dokonanego przez autora Dziejów, a więc trudno jednoznacznie przyznać im wcześniejsze pochodzenie – por. G. LÜDEMANN, *Das frühe Christentum nach den traditionen der Apostelgeschichte. Ein Kommentar*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1987, s. 27-28. Podobnie w przypadku hymnów chrystologicznych, podejmujących refleksję nad tajemnicą Zmartwychwstania, trudno zastosować do końca kryterium diachroniczne, ponieważ ich datacja jest nadal dyskutowana (np. tzw. hymn o kenozie z Flp 2,6-11 przez niektórych jest datowany wcześniej, niż tradycyjna datacja Listu do Filipian i wskazuje się, że zawiera doktrynę przed-Pawłową – por. A. JANKOWSKI, *Rozwój chrystologii Nowego Testamentu*, WAM, Kraków 2005, s. 46).

⁴ Według J. Kremera (*La risurrezione di Gesù Cristo*, w: *Corso di teologia fondamentale. 2. Trattato sulla rivelazione*, red. W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler, tłum. z niem. P. Stagi, Queriniana, Brescia 1990, s. 204) i F. Zeilingera (*Wiara w zmartwychwstanie w Biblii*, tłum. G. Rawski, WAM, Kraków 2011, s. 95) formuły te powstały w latach 35-45. Są jednak autory, według których datacja formuł może być umiejscowiona w początkach lub połowie lat 30. (np.: R. PENNA, *I ritratti originali di Gesù il Cristo. Inizi e sviluppi della cristologia neotestamentaria. I. Gli inizi*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1996, s. 198; H. WITCZYK, *Narodziny wiary w cielesne zmartwychwstanie Jezusa z Nazaretu*, „*Verbum Vitae*” 15(2009), s. 215-216). Por. na ten temat również P. BORTO, *Teologicznofundamentalne znaczenie najstarszych nowotestamentalnych formuł wiary w zmartwychwstanie*, „*Roczniki Teologiczne*” 62(2015), z. 9, s. 57-59.

dzony z krainy umarłych. Ze względu na podobieństwo tych formuł nie jest konieczne przytaczanie ich wszystkich. Wystarczy przywołać przykładowo najstarsze z tych homologii, jak tę z Pierwszego Listu do Tesaloniczan: „[Jezusa] Jego Syna, którego wskrzesił z martwych” (1,10) czy z Listu do Rzymian: „Jeżeli ustami swymi wyznasz, że Jezus jest Panem, i w sercu swoim uwierzysz, że Bóg Go wskrzesił z martwych – osiągniesz zbawienie” (10,9)⁵. Wszystkie te formuły ostatecznie skoncentrowane są na wyznaniu wiary w rzeczywistość Zmartwychwstania i wiążą je z działaniem Boga⁶.

W tych najkrótszych formułach wiary nie pojawia się wyraźne odwołanie do Pisma. Należy jednak pamiętać, że formuły te wyrastają z biblijnego tła starotestamentowego. Tłem tym jest wiara w Boga jako Pana życia, stwórcę i wybawiciela od śmierci (por. choćby Wj 6,7; 16,6; Ps 116,1-5; Iz 45,7; Dn 9,15; Oz 13,4; Mdr 9,1; 13,4 itp.)⁷ i wiara we wskrzeszenie umarłych wyrażona w codziennej modlitwie Osiemnastu Błogosławieństw, gdzie recytowano następujące zdanie: „Błogosławiony jesteś Jahwe, wskrzeszenie umarłych”⁸.

Choć więc proste jednoczłonowe formuły wiary nie odwołują się bezpośrednio do Pisma, jako argumentu potwierdzającego fakt zmartwychwstania, należy stwierdzić, że kryje się za nimi biblijna tradycja wiary w ożywiający działanie Boga. Trzeba jednak podkreślić, że w przypadku formuł wiary, mówiących o wskrzeszeniu Jezusa, napotykamy tutaj niezwykle nowość. Wiara w Zmartwychwstanie dotyczyła czasów eschatologicznych i nie odnosiła się do jednostki. Natomiast wspomniane formuły świadczą o tym, iż ożywia-

⁵ Wśród pozostałych prostych formuł wiary w Zmartwychwstanie można wskazać jeszcze: Rz 4,24.25; 6,4.9; 7,4; 8,11; 10,7.9; 1Kor 6,14; 15,12.13. 14.15.16.17.20; 2Kor 4,14; Ga 1,1; Ef 1,20; Kol 2,12n.; 1Tes 1,10; 4,14; 2Tm 2,8; 1P 1,21; Hbr 11,19; 13,20; Mt 17,9; 27,64; 28,7; Mk 8,31 par.; 9,9-10,31 par.; 16,6 par.; J 2,19.20.22; 20,9; 21,14; Łk 9,22; 18,33; 24,7.46; Dz 2,24.32; 3,15; 4,10; 5,30; 10,40.41; 13,30.32.34.37; 17,3.31.

⁶ Jak wskazał R. Penna, najczęściej używanym czasownikiem jest tutaj czasownik *egeiro* (drugi, *anistemi*, występuje tylko 16 razy na 66) i w ponad dwóch trzecich przypadków Zmartwychwstanie Jezusa od strony gramatycznej jest opisywane jako działanie Boga (41 razy na 66) – por. TENŻE, *I ritratti originali di Gesù il Cristo. I*, s. 191-192.

⁷ F. Zeilinger uważa, że punktem odniesienia dla wczesnochrześcijańskich formuł wiary w Zmartwychwstanie jest apokaliptyczne oczekiwanie wyrażone w Dn 12,2 oraz w 2Mch 7,9.14 i odniesione do dnia Zmartwychwstania jako dnia rozpoczynającego nowe czasy eschatologiczne – por. TENŻE, *Wiara w Zmartwychwstanie w Biblii*, tłum. G. Rawski, WAM, Kraków 2011, s. 96-98.

⁸ Polskie tłumaczenie opublikował R. Mendecki, *Modlitwa „Osiemnastu Błogosławieństw”*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 37(1984), nr 2, s. 140-143. Jest to wersja palestyńska, starsza od babilońskiej używanej dzisiaj w modlitewnikach żydowskich. Zacytowany fragment stanowi część drugiego błogosławieństwa – por. R. MENDECKI, *Modlitwa*, s. 141.

jące działanie Boga już miało miejsce w odniesieniu do Jezusa z Nazaretu. W ten sposób dokonana się niezwykle wymowna reinterpretacja danych biblijnych, będąca wyrazem nowego rozumienia Pisma we wspólnocie Kościoła. Rozumienie to nie było owocem refleksji nad danymi Pisma, ale zrodziło się dzięki nowemu światłu Ducha, ponieważ dotychczasowa tradycja wykluczała przeniesienie eschatologicznego rozumienia Zmartwychwstania na wydarzenie dotyczące jednostki i już dokonane⁹.

Można więc powiedzieć, że głoszenie prawdy o Zmartwychwstaniu Jezusa staje się możliwe na kanwie i z wykorzystaniem dotychczasowego biblijnego świadectwa wiary w Zmartwychwstanie, a zarazem w głoszeniu tym kryje się nowość spełnienia, która wykracza poza oczekiwanie poświadczone w Piśmie i ukazuje je jako już zrealizowane w Jezusie Chrystusie.

Wymowne w tym względzie są również tzw. aklamacje. Zalicza się do nich sformułowania, takie jak „Panem jest Jezus” (1Kor 12,3) czy „Jezus Chrystus jest Panem” (Flp 2,11)¹⁰, a także poświadczone w 1Kor 16,22 wezwanie „Maranatha”. Wszystkie te formy aklamacji jednoznacznie potwierdzają, że w odniesieniu do Jezusa używano tytułu *Kyrios* (Pan).

Szczególnie sugestywna jest w tym względzie formuła *Maranatha*, ponieważ jej umiejscowienie w liście skierowanym do wspólnoty posługującej się językiem greckim wskazuje, jak duże znaczenie nadawano tej formule. Poświadcza ona, że określenie „Pan” pochodzi od wspólnot z regionu syropalestyńskiego, który był jedynym obszarem, gdzie w I wieku mówiono jeszcze po aramejsku i że jest ono bardzo wczesne¹¹.

Nie wchodząc w szczegóły dyskusji nad tłumaczeniem aklamacji *Maranatha* (czy jest to wezwanie, aby Pan przyszedł, czy też stwierdzenie o zabarwieniu prezencjalnym, że Pan przychodzi), należy zauważyć, że chrześcijańskie użycie terminu „Pan” odwołuje się do świadomości wywyższenia Jezusa.

⁹ R. Pesch był zdania, że w czasach Jezusa znana była idea Zmartwychwstania kogoś, kto pełnił rolę proroka eschatologicznego (por. TENZE, *Zur Entstehung des Glaubens an die Auferstehung Jesu*, „Theologische Quartalschrift” 153(1973), s. 201-228). Dyskusja wywołana tym artykułem wykazała, że nie można utrzymywać tej tezy – por. np. P. HOFFMANN, *Auferstehung Jesu Christi*. II. 1. *Neues Testament*, w: *Theologische Realenzyklopädie*, t. IV, Walter de Gruyter, Berlin 1979, s. 478-513; H. KESSLER, *La risurrezione di Gesù Cristo. Uno studio biblico teologico-fondamentale e sistematico*, tłum. C. Danna, Queriniana, Brescia 2010², s. 98-99.

¹⁰ Por. J. MASTEJ, *Staurologiczno-rezurekcyjna wiarygodność chrześcijaństwa*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014, s. 178.

¹¹ R. PENNA, *I ritratti originali di Gesù il Cristo. Inizi e sviluppi della cristologia neotestamentaria. II. Gli sviluppi*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1999, s. 52 (zob. także przypis 135).

Dobrze ujął to R. Penna w podsumowaniu szczegółowego omówienia tej aklamacji wskazując, że określenie „Maran” lub „Marana” (nasz Pan), zachowując wiarę w jednego Boga, łączy ją ze specjalnym statusem Jezusa i ze wspólnotą, która w Niego wierzy oraz że do Jezusa odniesiony zostaje ten sam tytuł, który Septuaginta używała w tłumaczeniu słowa JHWH¹². Ponadto użycie tego terminu w kontekście eucharystycznym, o czym świadczy *Didache* (10,6)¹³ i do czego nawiązuje 1Kor 11,26, jest tu niezwykle wymowne. Oznacza ono, że kult Boga i wzywanie Jezusa jako Pana są ze sobą związane oraz że właśnie w kontekście liturgicznym i eucharystycznym wspomniane aklamacje były używane.

W odniesieniu do postawionego problemu dotyczącego odwołania się do Pisma w aklamacjach wiary w Zmartwychwstałego można więc wskazać dwa główne wnioski. Pierwszy to ten, że również tutaj, jak w przypadku prostych formuł wiary, punktem odniesienia w określeniu tożsamości Zmartwychwstałego jest terminologia biblijna. Zarazem warto podkreślić, że aklamacje te wybrzmiewały często w kontekście liturgicznym, który wiązał się z lekturą Pisma – na tym etapie jeszcze Starego Testamentu. Zmartwychwstały był więc wzywany jako Ten, który pozwalał odczytywać Pismo. Ten wymiar jest wyraźniej obecny właśnie w aklamacjach, niż w prostych formułach wiary.

Po drugie, wiara w Zmartwychwstanie jawi się jako coś, co przekracza dotychczasowe rozumienie Pisma. Świadeństwo Pisma nie jest przywoływane w aklamacjach, ponieważ wiara ta rodzi się z doświadczenia pierwszych świadków, a nie z interpretacji Pisma. Najstarsze formuły wiary i aklamacje odsyłają więc do przepowiadania pierwszych świadków i wskazują, że chrześcijańska wiara w Zmartwychwstanie Chrystusa nie wyrasta z tekstów biblijnych rozumianych tak jak dotąd¹⁴. Dotychczasowe rozumienie Pisma jest przekroczone dzięki wspólnocie związanej wokół świadków Zmartwychwstałego.

¹² Por. R. PENNA, *I ritratti originali di Gesù il Cristo. II*, s. 52-62. Zostało tu omówione całe tło kulturowe tej aklamacji oraz szczegółowo przeanalizowane i zakwestionowane zarzuty podważające jej odwoływanie się do Boskiej natury.

¹³ Por. *Pierwsi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich*, red. M. Starowieyski, tłum. A. Świderkówna, Znak, Kraków 1988, s. 47.

¹⁴ Por. P. BORTO, *Teologicznofundamentalne znaczenie najstarszych nowotestamentalnych formuł wiary w zmartwychwstanie*, s. 62.

2. NAJSTARSZE ROZBUDOWANE FORMUŁY WIARY W ZMARTWYCHWSTANIE

Obok najprostszych formuł wiary oraz krótkich aklamacji, w których nie znajduje się odniesienie do Pisma, ale które *implicite* odwołują się do tradycji biblijnej, z niej wyrastają i w jej kontekście mają być czytane, Nowy Testament poświadcza istnienie wczesnych rozbudowanych formuł wiary. Wymienić można tutaj na przykład 1Kor 15,3b-5, Rz 1,3-4; 6,9; 7,4; 8,34; 1P 1,21. Formuły te zawierają kilka członów, które zazwyczaj są połączone spójnikiem¹⁵.

Pośród wymienionych powyżej formuł na szczególną uwagę zasługuje tzw. *credo* korynckie (1Kor 15,3b-5), ponieważ jest to najstarsza formuła wiary, w której w wyznaniu wiary w Zmartwychwstanie pojawia się wyraźne odwołanie do Pisma i zarazem jedyna formuła wiary, w której występuje techniczny zwrot „zgodnie z Pismem”¹⁶.

Pomińmy tutaj pogłębioną analizę całej treści tej formuły¹⁷. W niniej-

¹⁵ J. MASTEJ, *Staurologiczno-rezurekcyjna wiarygodność chrześcijaństwa*, s. 178.

¹⁶ Przyjmujemy, że przed-Pawłowa formuła wiary zawarta jest w 1Kor 15,3b-5 i jest datowana na początek lat 40. lub nawet połowę lat 30. (por. R. PENNA, *I ritratti originali di Gesù il Cristo. I*, s. 197-198). Dodać należy, że w niektórych opracowaniach wyróżnia się szerszy fragment, tj. 1Kor 15,3-8 (np.: J. ŁACH, *Wyznanie wiary zapisane w 1Kor 15,3-8*, „Bobolanum” 11(2000), nr 2, s. 385-415; A. PACIOREK, *1Kor 15,3b-8 synteza chrześcijańskiej doktryny o śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa*, „Roczniki Biblijne” 57(2010), nr 2, s. 123-142), ale zgadzają się one z tym, że Paweł w całym fragmencie połączył ze starożytnym wyznaniem wiary wspomnienie o innych chrystofaniach oraz o własnym spotkaniu ze Zmartwychwstałym.

¹⁷ Istnieje cały szereg opracowań o charakterze egzegetycznym i teologicznofundamentalnym, które obszernie omawiają to zagadnienie. Wystarczy tu przywołać autorów polskojęzycznych, np.: H. LANGKAMMER *Śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa w najstarszych formułach wiary*, w: *W postudze Słowa Pańskiego. Księga pamiątkowa poświęcona ks. prof. dr. hab. Józefowi Kudasiewiczowi z okazji 70-lecia urodzin*, red. S. Bielecki, H. Ordon, H. Witezyk, Jedność, Kielce 1997, s. 289-292; J. MASTEJ, *Staurologiczno-rezurekcyjna wiarygodność chrześcijaństwa*, s. 178-181; M. RUSECKI, *Pan zmartwychwstał i żyje. Zarys teologii rezurekcyjnej*, PAX, Warszawa 2006, s. 147-154; H. SEWERYNIAK, *Teologia fundamentalna*, t. 1, Więź, Warszawa 2010, s. 443-453) oraz wskazanych w poprzednim przypisie egzegetów: J. Łach, A. Paciorek. Tekst omawianej formuły (z zachowaniem układu graficznego ułatwiającego lekturę):

„Przekazałem wam na początku to, co przejąłem:
że Chrystus umarł – za nasze grzechy – zgodnie z Pismem,
że został pogrzebany,
że zmartwychwstał – trzeciego dnia – zgodnie z Pismem;
i że ukazał się Kefasowi, a potem Dwunastu”.

szym opracowaniu istotne jest zwrócenie uwagi, w jaki sposób prawda o Zmartwychwstaniu motywowana jest świadectwem Pisma.

Rozumienie wyrażenia „zgodnie z Pismem” zależy tu oczywiście od tego, w jakiej funkcji znajduje się ono do wcześniejszej części zdania. Nie byłoby możliwe nawet skrótowe omówienie całej dyskusji, która w ostatnich dziesięcioleciach toczyła się wokół znaczenia odwołania się do zwrotu „trzeciego dnia”, który jest kluczowy dla zrozumienia wyrażenia, że Zmartwychwstanie dokonało się „zgodnie z Pismem”¹⁸. Podsumowując tę dyskusję wydaje się, że można przyjąć, iż nie chodzi tutaj o odwołanie się tylko do jednego tekstu Oz 6,2, ale raczej do całego szeregu tekstów przywoływanych nie na zasadzie cytatów, lecz na sposób aluzyjny oraz że wyrażenie „zgodnie z Pismem” wskazuje, iż punktem odniesienia ma być cały Boży plan zbawienia opowiedziany w Biblii¹⁹.

Można tu przywołać klasyczną już propozycję K. Lehmana, by wyrażenie „trzeciego dnia” odczytywać jako wyrażenie techniczne oznaczające w Biblii dzień wyzwolenia i interwencji Boga w obliczu jakiegoś ogromnego niebezpieczeństwa. Wspomniany autor argumentował za swoją tezę odwołując się do egzegezy targumicznej komentującej Rdz 22,4. Według tej egzegezy nawiązującej do szczegółu, że właśnie trzeciego dnia ma miejsce ocalenie Izaaka, który miał być złożony w ofierze, Bóg nie opuszcza nigdy sprawiedliwych dłużej niż na trzy dni. K. Lehmann wskazał przy tym cały szereg miejsc w Starym Testamencie, w których pomoc Boga przychodzi właśnie trzeciego dnia (wybawienie Józefa i jego braci – Rdz 42,17nn., koniec zarazy

Tekst został zacytowany według wyd. 5 Biblii Tysiąclecia, ale z pewną modyfikacją, ponieważ tłumaczenie polskie nie respektuje struktury oryginalnego tekstu, w którym zachowana jest symetria i wyrażenie „zgodnie z Pismem” kończy pierwsze i trzecie zdanie – por. także tłumaczenie, jakie proponuje A. Paciorek, *1Kor 15,3b-8 synteza chrześcijańskiej doktryny*, s. 127.

¹⁸ T. Dola napisał kilka artykułów na ten temat, z których warto przywołać kilka będących podsumowaniem najważniejszych tendencji interpretacyjnych formuły „trzeciego dnia”: *Historyczna interpretacja formuły „zmartwychwstał dnia trzeciego”*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 9(1982), s. 87-112; *Mitologiczna interpretacja formuły „trzeciego dnia zmartwychwstał”*, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 10(1983), s. 21-48; *Próby egzegetycznej interpretacji formuły „trzeciego dnia zmartwychwstał”*, „Studia Theologica Varsaviensia” 22(1984), nr 1, s. 18-33; *Rozwój interpretacji formuły „zmartwychwstał dnia trzeciego”*, „Roczniki Teologiczne” 32(1985), z. 2, s. 51-65. Wśród najnowszych opracowań należy zasygnalizować obszerne studium (pani profesor Nowego Testamentu w Baylor University w Waco, Texas): L. NOVAKOVIC, *Raised from the Dead According to Scripture. The Role of Israel's Scripture in the Early Christian Interpretations of Jesus' Resurrection*, Bloomsbury T&T Clark, London–New Delhi 2012.

¹⁹ J. MASTEJ, *Staurologiczno-rezurekcyjna wiarygodność chrześcijaństwa*, s. 180-181.

zesłanej przez Boga za grzech Dawida – 2Sam 24,13nn., uzdrowienie króla Ezechiasza – Iz 38,1-5, i 2Krl 20,1-11, a także przepowiadanie Jonasza, które uratowało Niniwę – Jon 3,3nn., Estera, która trzeciego dnia znalazła łaskę u króla – Est 5,1-2)²⁰.

Pozostawiając egzegetom ocenę propozycji K. Lehmana, można jednak przyjąć, że interpretacja Pawłowej formuły otwarta jest na więcej tekstów i w tym kontekście przywołać ciekawie brzmiącą interpretację S.G. Dempstera. Opowiadając się za hermeneutyką narracyjną w rozumieniu wyrażenia „trzeciego dnia” – a więc za odnoszeniem tych słów do całej narracji o historii zbawienia – wspomniany autor uważa, że tekst Oz 6,2 może być uznany za kamień węgielny, wokół którego układają się wszystkie inne teksty mówiące o ostatecznym zbawczym dziele Boga dokonanym w Zmartwychwstaniu²¹.

Z powyższego wynika więc, iż w omawianej formule wydarzenie Zmartwychwstania rozumiane jest jako poświadczony nie tyle przez jeden określony tekst Pisma – choć wyrażenie „trzeciego dnia” odnoszące się do podniesienia ze śmierci w sposób naturalny przywołuje przede wszystkim Oz 6,2 – ale że należy widzieć je jako spełnienie się całej historii zbawienia, w której oczekuje się na ostateczną interwencję Boga. Odwołanie się do Pisma pełni tutaj ważną rolę dla interpretacji wydarzenia, ale to nie Pismo stanowi „punkt wyjścia”. Wobec wydarzenia Zmartwychwstania Pismo jest punktem odniesienia odślanającym jego sens, a nadto ma charakter argumentu weryfikującego zgodność z Bożym zamysłem. A więc, choć Pismo istnieje wcześniej i niesie w sobie słowa, które dają się odczytać jako wypełnione w Zmartwychwstaniu, to sens Pisma, wskazujący rzeczywistość Zmartwychwstania Chrystusa, może być odczytany dopiero w świetle tego wydarzenia.

W tym znaczeniu można tu mówić o nadrzędnym kryterium interpretacyjnym wydarzenia Zmartwychwstania. Ono rzuca światło na całość Pisma. I tak, jak wyrażone jest to w formule 1Kor 15,3b-5, by zrozumieć, że Zmartwychwstanie dokonało się „zgodnie z Pismem”, należy odczytać całą historię

²⁰ Por. K. LEHMANN, *Auferweckt am dritten Tag nach der Schrift*, Herder, Freiburg im Breisgau 1969³, s. 176-193. Późniejszą dyskusję i recepcję poglądów K. Lehmana szczegółowo omawia: B. de MARGERIE, *Le troisième jour, selon les Écritures, il est ressuscité. Importance théologique d'une recherche exégétique*, „Revue des Sciences Religieuses” 60(1986), nr 3-4, s. 158-188.

²¹ S.G. DEMPSTER, *From slight peg to cornerstone to capstone: the resurrection of Christ on „the third day” according to the Scriptures*, „The Westminster Theological Journal” 76(2014), s. 407.

zbawczą jako drogę prowadzącą ku temu wydarzeniu, a zarazem zgodzić się na nieoczekiwaną interwencję Boga w ludzkiej historii.

Wśród wspomnianych dwuczłonowych formuł wiary na szczególną uwagę zasługuje jeszcze formuła zawarta w Rz 1,3-4. Skupimy się na niej, ponieważ prawda o Zmartwychwstaniu wyrażona jest w niej za pomocą języka mówiącego o wywyższeniu, a ponadto jest to również bardzo starożytna formuła i w opinii niektórych autorów jeszcze starsza niż w 1Kor 15,3b-5²².

W omawianej formule z Listu do Rzymian nie występuje wprawdzie wyraźne nawiązanie do Pisma, a sama tajemnica Zmartwychwstania opisana jest jako „ustanowienie [Jezusa] według Ducha Świętości pełnym mocy Synem Bożym” (w. 4). Tak sformułowane wyznanie wiary w Zmartwychwstanie, czytane w świetle wcześniejszego nawiązania do Dawidowego pochodzenia Jezusa, odwołuje się do idei królewskiej intronizacji, o której mówią niektóre fragmenty Starego Testamentu (np.: 2Sm 7,12.14; Ps 2,7; 110,1). W tle wyznania wiary w Zmartwychwstałego są więc starotestamentowe teksty dotyczące potomka Dawida oraz nawiązanie do spełnienia się oczekiwań mesjańskich, ale formuła nie zatrzymuje się na oczekiwaniach mesjańskich, lecz ukazuje Zmartwychwstałego jako Syna Bożego (jest to nawiązanie także do Ps 2,7, do którego odwołuje się również Paweł w Antiochii – por. Dz 13,32n.)²³.

Także w tej formule wyznania wiary w Zmartwychwstanie nie ma więc odniesienia do jednego tekstu Pisma, ale raczej przywoływany jest cały szereg tekstów – w tym przypadku tych związanych z tradycją mesjańską. Także i tutaj widać również, że oczekiwania te zostają przekroczone, ponieważ mesjanizm nie zakładał wiary w Bóstwo oczekiwanego Mesjasza.

Poza tymi dwiema formułami należy zwrócić uwagę na jeszcze jedną zawartą w Rz 4,25: „On to został wydany za nasze grzechy i wskrzeszony z martwych dla naszego usprawiedliwienia”. W odróżnieniu od omówionych powyżej formuł wiary jest to już formuła charakterystyczna dla teologii Pawła, ponieważ odwołuje się do terminu „usprawiedliwienie” tak szeroko przez

²² R. Penna uważa, że ze względu na swoją teologię i odwoływanie się do Dawidowego pochodzenia Jezusa formuła wywodzi się raczej ze środowiska palestyńskiego, a nie judeo-hellenistycznego i że należy ją uważać za starszą niż ta cytowana w 1Kor – R. PENNA, *I ritratti originali*. I, s. 209. Podstawową bibliografię na temat tej formuły R. Penna podaje w przypisie 72 na s. 202. Podobnego zdania jest H. Witczyk, który formułę z 1Kor datuje na ok. 35 rok, a tę z Rz na początek lat trzydziestych – H. WITCZYK, *Narodziny wiary w cielesne zmartwychwstanie*, s. 215.

²³ Por. R. PENNA, *I ritratti originali*. I, s. 205-206.

niego komentowanego w Liście do Rzymian i Liście do Galatów²⁴. Tajemnica Zmartwychwstania w tej Pawłowej formule wiary wyraźnie odniesiona jest do słów IV Pieśni o Słudze Pańskim (Iz 53,4nn.10) wskazywanej jako apologetyczny argument z Pisma uzasadniający Zmartwychwstanie Jezusa, do czego zresztą będzie nawiązywała także katecheza apostołska²⁵.

Nie trzeba już przywoływać pozostałych wskazanych wyżej formuł wiary, które można znaleźć w Liście do Rzymian czy w Pierwszym Liście św. Piotra. Wszystkie one mówią o fakcie wskrzeszenia Jezusa i ewentualnie wiążą go z tajemnicą wyniesienia Go ponad stworzenie lub po prawicy Boga. Świadczą one o rodzącej się pogłębionej refleksji teologicznej, która wypracowuje nowe tematy. Przekraczałoby ramy niniejszego opracowania zajęcie się również tymi formułami. Z punktu widzenia interesującego nas zagadnienia należy zatrzymać się bowiem nad najwcześniejszymi świadectwami chrześcijańskiego wyrażania prawdy o Zmartwychwstaniu.

3. WNIOSKI

Powyższa analiza pozwoliła ukazać, że punktem początkowym w wierze w Zmartwychwstanie Jezusa z Nazaretu nie jest Pismo. Najstarsze formuły wiary czy też aklamacje odwołują się najpierw do wydarzenia Zmartwychwstania jako czegoś, co jest zaskakujące. Brak przywołania Pisma na uzasadnienie wyznania wiary w Zmartwychwstanie w niektórych formułach czy aklamacjach jest wskazaniem, że nie samo Pismo i nie ono najpierw pozwala uwierzyć w to, że Jezus zmartwychwstał. Fundamentem dla wiary w Zmartwychwstanie Jezusa jest świadectwo pierwszych świadków.

Na początku wyznania wiary w Zmartwychwstanie jest więc wydarzenie. Można powiedzieć, że jest tu pewna analogia z tym, w jaki sposób Jezus z Nazaretu objawiał swoją tożsamość podczas ziemskiego przepowiadania. Jak zwrócił na to uwagę R. Penna, nie tyle jasne autodeklaracje Jezusa objawiały ludziom Jego tajemnicę, co przede wszystkim czyny i tajemnicze słowa wskazujące na coś niewypowiedzianego²⁶. Podobnie w przypadku Zmartwychwstania, to nie słowo Pisma, rozumiane tak jak dotychczas, prowadzi do

²⁴ Za A. Jankowskim można wskazać tu następujące miejsca: Rz 3,20-28; 4,13; 5,1.16.18; 8,10; 9,30.32; 10,3n.10; Ga 2,16n.; 3,8.11.21.24; 5,4n. A. JANKOWSKI, *Rozwój chrystologii Nowego Testamentu*, WAM, Kraków 2005, s. 104.

²⁵ A. JANKOWSKI, *Rozwój chrystologii*, s. 104.

²⁶ R. PENNA, *I ritratti originali*. I, s. 167.

wiary w to, że On zmartwychwstał. Właśnie dlatego Paweł musi budować argumentację na podstawie Pisma, że Jezus zmartwychwstał, a nie może przywołać jakiegoś pojedynczego cytatu zapowiadającego to wydarzenie (por. Dz 17,2-3; 18,4; 19,8-10)²⁷.

Najstarsze formuły wiary i aklamacje są więc świadectwem, że wiara w Zmartwychwstanie domaga się lektury Pisma, która stawia Osobę Chrystusa i Jego wydarzenie w centrum. Sam tekst biblijny, rozumiany tak jak dotąd, ukazuje swą „niewystarczalność”. Dopiero Zmartwychwstały pozwala na nowo rozumieć Pismo i odczytać jego znaczenie. Tę zasadę hermeneutyczną można ująć w stwierdzeniu, że przed materialnym słowem Pisma jest Słowo-Osoba, a więc że miarą rozumienia Pisma jest tajemnica życia i śmierci Jezusa z Nazaretu, w którym spełnia się całe Objawienie i w którym Bóg przemówił do nas ostatecznie (por. Hbr 1,1-2). U podstaw zaś takiej lektury jest podwójny fundament, jak wskazał na to P. Prosperi. Wszyscy autorzy nowotestamentowi ukazują bowiem, że przekonanie o wypełnieniu się Pisma w wydarzeniach paschalnych sięga samego Jezusa, a więc jest zakorzenione w Jego interpretacji Biblii oraz że podstawą takiej lektury było to, iż wydarzenia paschalne miały miejsce właśnie w trakcie świąt paschalnych²⁸.

Jak ujął to dokument Papieskiej Komisji Biblijnej na temat narodu żydowskiego i jego świętych pism w Biblii chrześcijańskiej, pojęcie wypełnienia się Pisma nie może więc być sprowadzane do spełnienia się tego, co było oczekiwane, ale musi również zawierać wymiar tego, co nieoczekiwane i co sprawia, że wypełnienie się obietnicy staje się zarazem czymś nowym, przekraczającym dotychczasowy horyzont oczekiwań (a więc wnosi wymiar transcendentny)²⁹.

Taka lektura Pisma wynika również z samego charakteru Objawienia, które jest rzeczywistością osobową. Szczytem Objawienia musi być właśnie Osoba, a nie Pismo. Stąd wydarzenie Zmartwychwstania stanowi fundament hermeneutyki tekstu biblijnego, w której to Osoba Chrystusa stanowi centrum i klucz interpretacyjny całej Biblii³⁰.

²⁷ Por. L.R. BUSH, *Apostolic Hermeneutics: „Proof Texts” and the Resurrection*, „Criswell Theological Review” 2(1988), nr 2, s. 306-307 (291-307).

²⁸ P. PROSPERI, „*Novum in Vetere latet. Vetus in Novo patet*”: *Toward a Renewal of Typological Exegesis*, „Communio” 37(2010), nr 3, s. 397.

²⁹ Por. PAPIESKA KOMISJA BIBLIJNA, *Naród żydowski i jego święte pisma w Biblii chrześcijańskiej*, tłum. R. Rubinkiewicz, Verbum, Kielce 2002, nr 64.

³⁰ Warto przypomnieć, że właśnie tak mówi o historii Objawienia Konstytucja dogmatyczna o Bożym Objawieniu *Dei verbum*, gdzie Chrystus ukazany jest jako ostateczne Słowo Boga (por. KO 4). Benedykt XVI w adhortacji *Verbum Domini* napisał zaś następujące słowa: „W Nowym Testamencie na ogół nie używa się określenia «Pismo» (por. Rz 4,3; 1P 2,6), lecz

Zarazem jednak należy wskazać, że taki sposób interpretacji Pisma nie pomniejsza jego wagi w uzasadnianiu Zmartwychwstania. Już od samego początku (jak poświadczają to najwcześniejsze formuły wiary) Pismo staje się ważnym punktem odniesienia dla wyznania wiary w Zmartwychwstanie. Tak więc choć to nie Pismo jest początkiem wiary w Zmartwychwstanie, to zarazem wiara ta szuka odniesienia w Piśmie. Jak wskazano przy analizie starożytnych rozbudowanych formuł wiary czy aklamacji, tego odniesienia szuka się nie w pojedynczych tekstach Pisma, ale w Piśmie czytany jako jedno wielkie świadectwo o zbawczym Bożym działaniu. Dobrze ujął to L.R. Bush stwierdzając, że Zmartwychwstanie pozwoliło pojednać pozornie sprzeczne proroctwa dotyczące cierpiącego Sługi Pańskiego z tekstami mówiącymi o chwalebnym królu i jego zasiadaniu w królestwie Bożym³¹.

Stąd można wnioskować, że pierwotne świadectwa wiary w Zmartwychwstanie są wyraźnym świadectwem, iż odczytanie tej tajemnicy ściśle wiąże się z tzw. egzegezą kanoniczną, a więc z lekturą Biblii jako zbioru tekstów, który – ponieważ również Boga ma za autora – może być czytany jako jedna całość. W tym świetle aktualnie brzmi wskazanie Benedykta XVI zawarte w *Verbum Domini*:

Ponieważ Pismo święte powinno być interpretowane w takim samym duchu, w jakim zostało spisane, Konstytucja dogmatyczna [*Dei verbum*] wskazuje trzy podstawowe kryteria, pozwalające uwzględnić Boski wymiar Biblii: 1) należy interpretować tekst, pamiętając, że *Pismo stanowi jedną całość*; dzisiaj nazywamy to egzegezą kanoniczną; 2) trzeba uwzględniać żywą Tradycję całego Kościoła, i w końcu 3) uwzględniać *analogię wiary*. «Tylko wtedy, gdy współlistnieją te dwa nurty metodologiczne, historyczno-krytyczny i teologiczny, można mówić o egzegezie teologicznej, o egzegezie odpowiedniej w odniesieniu do tej Księgi» (VD 34).

Co więcej, wskazanie przywołujące egzegezę kanoniczną, żywą Tradycję Kościoła oraz analogię wiary wyraża wszystko to, co stanowi podstawę sformułowania pierwotnych wyznań wiary odwołujących się do Pisma. Te bardziej rozbudowane formuły wiary są bowiem wyrazem egzegezy kanonicznej,

«Pisma » (por. Mt 21,43; J 5,39; Rz 1,2; 2P 3,16), «które jednakowoż jako całość będą następnie traktowane jako jedyne słowo Boga skierowane do nas». To pokazuje jasno, że właśnie osoba Chrystusa nadaje jedność wszystkim «Pismom» w powiązaniu z jedynym «Słowem». W ten sposób możemy zrozumieć, co mówi Konstytucja dogmatyczna *Dei verbum* w n. 12, gdy wskazuje na wewnętrzną jedność całej Biblii jako decydujące kryterium dla poprawnej hermeneutyki wiary» (VD 39). Na ten wymiar zwracał uwagę również M. Rusecki, podkreślając ścisły związek argumentacji z Pisma z argumentacją personalistyczną – por. TENŻE, *Argument skryptyurystyczny*, s. 100.

³¹ L.R. BUSH, *Apostolic Hermeneutics*, s. 307.

a wszystkie wraz z aklamacjami świadczą, że bez apostołskiego przekazu wieści o Zmartwychwstaniu Pismo nie byłoby czytane jako świadectwo Zmartwychwstania. Tutaj jawi się wyraźnie kluczowa rola Tradycji apostołskiej w interpretacji Pisma.

Można więc powiedzieć, że w pierwszych formułach wiary w Zmartwychwstanie oraz w aklamacjach utrwalony został zarazem pewien sposób lektury Pisma, który stanowi wzorzec dla budowania argumentacji skrypturystycznej w teologii fundamentalnej.

BIBLIOGRAFIA

- BENEDYKT XVI, Posynodalna adhortacja apostołska *Verbum Domini*, Watykan 2010.
- BORTO P., Teologicznofundamentalne znaczenie najstarszych nowotestamentalnych formuł wiary w zmartwychwstanie, „Roczniki Teologiczne” 62(2015), z. 9, s. 55-76.
- BUSH L.R., „Apostolic Hermeneutics: ‘Proof Texts’ and The Resurrection”, „Criswell Theological Review” 2(1988), nr 2, s. 291-307.
- DEMPSTER S.G., From slight peg to cornerstone to capstone: the resurrection of Christ on „the third day” according to the Scriptures, „The Westminster Theological Journal” 76(2014), s. 371-409.
- DOLA T., Historyczna interpretacja formuły „zmartwychwstał dnia trzeciego”, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 9(1982), s. 87-112.
- DOLA T., Mitologiczna interpretacja formuły „trzeciego dnia zmartwychwstał”, „Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego” 10(1983), s. 21-48.
- DOLA T., Próby egzegetycznej interpretacji formuły „trzeciego dnia zmartwychwstał”, „Studia Theologica Varsoviensia” 22(1984), nr 1, s. 18-33.
- DOLA T., Rozwój interpretacji formuły „zmartwychwstał dnia trzeciego”, „Roczniki Teologiczne” 32(1985), z. 2, s. 51-65.
- HOFFMANN P., Auferstehung Jesu Christi. II. 1. Neues Testament, w: Theologische Realenzyklopädie, t. IV, Walter de Gruyter, Berlin 1979, s. 478-513.
- JANKOWSKI A., Rozwój chrystologii Nowego Testamentu, WAM, Kraków 2005.
- KESSLER H., La risurrezione di Gesù Cristo. Uno studio biblico teologico-fondamentale e sistematico, tłum. C. Danna, Queriniana, Brescia 2010².
- KREMER J., La risurrezione di Gesù Cristo, w: Corso di teologia fondamentale. 2. Trattato sulla rivelazione, red. W. Kern, H.J. Pottmeyer, M. Seckler, tłum. P. Stagi, Queriniana, Brescia 1990, s. 203-229.
- LANGKAMMER H., Nowy Testament o zmartwychwstaniu Chrystusa i naszym zmartwychwstaniu, Biblos, Tarnów 2010.
- LANGKAMMER H., Śmierć i zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa w najstarszych formułach wiary, w: W posłudze Słowa Pańskiego. Księga pamiątkowa poświęcona ks. prof. dr. hab. Józefowi Kudasiewiczowi z okazji 70-lecia urodzin, red. S. Bielecki, H. Ordon, H. Witczyk, Jedność, Kielce 1997, s. 282-293.
- LEDWOŃ I.S., Skrypturystyczny argument, w: Leksykon teologii fundamentalnej, red. M. Rusecki, K. Kaucha, I. S. Ledwoń, J. Mastej, Wydawnictwo M, Lublin–Kraków 2002, s. 1102-1106.
- LEHMANN K., Auferweckt am dritten Tag nach der Schrift, Herder, Freiburg im Breisgau 1969³.

- LÜDEMANN G., *Das frühe Christentum nach den traditionen der Apostelgeschichte. Ein Kommentar*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1987.
- ŁACH J., Wyznanie wiary zapisane w 1Kor 15,3-8, „Bobolanum” 11(2000), nr 2, s. 385-415.
- MARGERIE B. de, Le troisième jour, selon les Écritures, il est ressuscité. Importance théologique d'une recherche exégétique, „Revue des Sciences Religieuses” 60(1986), nr 3-4, s. 158-188.
- MASTEJ J., *Staurologiczno-rezurekcyjna wiarygodność chrześcijaństwa*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014.
- MENDECKI R., Modlitwa Osiemnastu Błogosławieństw, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 37(1984), nr 2, s. 140-143.
- NOVAKOVIC L., *Raised from the Dead according to Scripture. The Role of Israel's Scripture in the Early Christian Interpretations of Jesus' Resurrection*, Bloomsbury T&T Clark, London–New Delhi 2012.
- PACIOREK A., 1Kor 15,3b-8 synteza chrześcijańskiej doktryny o śmierci i zmartwychwstaniu Jezusa, „Roczniki Biblijne” 57(2010), nr 2, s. 123-142.
- PAPIESKA KOMISJA BIBLIJNA, *Naród żydowski i jego święte pisma w Biblii chrześcijańskiej*, tłum. R. Rubinkiewicz, Verbum, Kielce 2002.
- PENNA R., *I ritratti originali di Gesù il Cristo. Inizi e sviluppi della cristologia neotestamentaria. I. Gli inizi*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1996.
- PENNA R., *I ritratti originali di Gesù il Cristo. Inizi e sviluppi della cristologia neotestamentaria. II. Gli sviluppi*, San Paolo, Cinisello Balsamo 1999.
- PESCH R., Zur Entstehung des Glaubens an die Auferstehung Jesu, „Theologische Quartalschrift” 153(1973), s. 201-228.
- Pierwi świadkowie. Wybór najstarszych pism chrześcijańskich*, red. M. Starowieyski, tłum. A. Świderkówna, Znak, Kraków 1988.
- PROSPERI P., „Novum in Vetere latet. Vetus in Novo patet”: Toward a Renewal of Typological Exegesis, „Communio” 37(2010), nr 3, s. 389-424.
- RUSECKI M., *Pan zmartwychwstał i żyje. Zarys teologii rezurekcyjnej*, PAX, Warszawa 2006.
- RUSECKI M., Argument skrypturystyczny, w: M. RUSECKI, *Traktat o wiarygodności chrześcijaństwa*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2010, s. 83-111.
- SEWERYNIAK H., *Teologia fundamentalna, t. 1, Wiąż*, Warszawa 2010.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Bożym Objawieniu Dei Verbum*, Watykan 1965.
- WITCZYK H., Narodziny wiary w cielesne zmartwychwstanie Jezusa z Nazaretu, „Verbum Vitae” 15(2009), s. 209-227.
- ZEILINGER F., *Wiara w zmartwychwstanie w Biblii*, tłum. G. Rawski, WAM, Kraków 2011.

„PISMO MÓWI, ŻE ON MA POWSTAĆ Z MARTWYCH” (J 20,9).
ZNACZENIE ODWOŁANIA SIĘ DO PISMA W NAJCZĘŚNIEJSZYCH FORMACH
WYZNANIA WIARY W ZMARTWYCHWSTANIE.
ANALIZA TEOLOGICZNOFUNDAMENTALNA

S t r e s z c z e n i e

Niniejszy artykuł omawia sposób, w jaki najwcześniejsze formy wyznania wiary w Zmartwychwstanie odwołują się do świadectwa Pisma Starego Testamentu. Analizie zostały poddane najważniejsze świadectwa wiary w Zmartwychwstanie wyrażone w aklamacjach i formułach wiary – zarówno te, w których nie pojawia się bezpośrednie odwołanie się do Pisma, jak też i te, w któ-

rych można wskazać nawiązanie do określonych miejsc w Piśmie. W analizie pominięto katechezy i hymny liturgiczne, stosując w wyborze kryterium diachroniczne wskazujące na pierwszeństwo chronologiczne aklamacji i formuł wiary.

Przeprowadzona analiza pozwoliła wykazać, że pierwszym punktem odniesienia dla wiary w Zmartwychwstanie nie jest Pismo, lecz świadectwo świadków, którzy spotkali Zmartwychwstałego, a więc u początku wiary w Zmartwychwstanie jest wydarzenie. Słowo Starego Testamentu samo w sobie jest niewystarczalne. Dopiero kiedy zaczyna się je odczytywać w świetle wydarzeń z życia Jezusa i w świetle Jego słów, można zacząć wskazywać na wypełnienie się Pisma w wydarzeniach paschalnych. Tak więc choć to nie Pismo jest początkiem wiary w Zmartwychwstanie, to zarazem wiara ta szuka odniesienia w Piśmie – lecz nie w pojedynczych tekstach Pisma, ale w Piśmie czytany jako jedno wielkie świadectwo o zbawczym Bożym działaniu. W pierwszych formułach wiary w Zmartwychwstanie oraz w aklamacjach utrwalał się zarazem pewien sposób lektury Pisma, który stanowi wzorzec dla budowania argumentacji skryptyzystycznej w teologii fundamentalnej, ponieważ ukazuje on, że Pismo jest tu czytane najpierw jako całość (egzegeza kanoniczna) oraz w świetle tradycji apostoelskiej i z uwzględnieniem analogii wiary, na co zwraca uwagę Benedykt XVI w dokumencie *Verbum Domini*.

Słowa kluczowe: zmartwychwstanie; Pismo; argument skryptyzystyczny.